

ДАСЛЕДАВАННІ ПА РУСКАЙ МОВЕ Ў БДУ

Павел Паўлавіч Шуба, доктар філалагічных навук, прафесар, загадчык кафедры рускай мовы БДУ, заслужаны дзеяч навукі Беларусі. Аўтар каля 500 навуковых публікацый, у тым ліку сямі кніг па актуальных пытаннях граматыкі беларускай мовы.

Беларускае мовазнаўства, асноўнай задачай якога з'яўляецца вывучэнне беларускай мовы, не замыкаецца толькі ў названым коле праблем. З даўніх пор у сферу інтарэсаў беларускіх мовазнаўцаў уваходзілі і праблемы кантактаў беларускай мовы з суседнімі і несуседнімі мовамі, і даследаванне іншых моў. Як арганічныя часткі беларускага мовазнаўства развіваюцца даследаванні раманскіх і германскіх моў, польскай і літоўскай мовы. Аднак асаблівае месца, вядома, займаюць працы, прысвечаныя рускай мове. Чаму так сталася – я лічу, што няма патрэбы расказаваць: пра гэта шмат гаварылася і пісалася.

Значны ўклад у развіццё беларускай русістыкі і, у прыватнасці, распрацоўкі пытанняў рускага мовазнаўства ўнеслі вучоныя нашага ўніверсітэта. Асноўнымі напрамкамі, у якіх вяліся гэтыя даследаванні, за апошнія дзесяцігоддзі былі пытанні тэорыі і гісторыі рускай мовы, руская дыялекталогія, функцыянаванне рускай мовы ў Беларусі, узаемадзеянне рускай і беларускай мовы, блізкароднаснае двухмоўе, метадыка навучання беларускай і рускай мове ў становішчы блізкароднаснага білінгвізму, падрыхтоўка вучэбнай літаратуры – складанне падручнікаў і вучэбных дапаможнікаў, укладанне слоўнікаў.

У галіне тэорыі і гісторыі рускай мовы варта адзначыць працы Б.Ю.Нормана, прысвечаныя дзеяслоўным катэгорыям пераходнасці, трывання і зваротнасці, дэталеваму апісанню сказа ў аспекце маўленчай дзейнасці; працы А.Я.Супруна па тэорыі часцін мовы, П.П.Шубы – пра канфіксацыю як асаблівы спосаб словаўтварэння; манаграфіі А.І.Яновіч аб гісторыі рускіх прыслоўяў; Н.Б.Мячкоўскай – аб гісторыі ўсходнеславянскіх – і ў першую чаргу рускіх – граматык і развіцці лінгвістычных вучэнняў.

А.Ф.Манаенкава, якая неаднаразова выязджала ў дыялекталагічныя экспедыцыі разам са студэнтамі філалагічнага факультэта ў Гомельскую вобласць, сабрала багаты фактычны матэрыял, што лёг у аснову слоўніка астраўных рускіх гаворак Гомельшчыны, у першую чаргу – гаворак даўніх рускіх перасяленцаў, якія асталіся ў Веткаўскім раёне.

Самай галоўнай праблемай у даследаваннях беларускіх русістаў несумненна стала ўсебаковае вывучэнне функцыянавання рускай мовы ў Беларусі. На працягу дванаццаці гадоў (1981–1992) шматлікіх даследчыкаў гэтай праблемы аб'ядноўваў міжведамасны навуковы тэарэтычны штогоднік – зборнік "Русский язык". На яго старонках апублікавана звыш двухсот артыкулаў па самых розных пытаннях, звязаных з названай праблемай. У зборніку, які даволі хутка заваяваў прызнанне не толькі ў рэспубліцы, але і далёка за яе межамі, публікаваліся артыкулы вучоных з Расіі, Украіны, Літвы, штогод прыходзілі заказы на атрыманне зборніка ад буйнейшых бібліятэк свету. У канцы кожнага выпуска зборнік друкаваў матэрыялы да бібліяграфіі "Белорусско-русские языковые отношения: контакты, двуязычие, методика обучения". Гэтыя матэрыялы аказалі неацэнную дапамогу шмат каму з дактарантаў, аспірантаў і студэнтаў, якія займаюцца навуковымі даследаваннямі па праблемах функцыянавання рускай мовы ў Беларусі, мастацкага перакладу, моўных кантактаў, двухмоўя, трансферэнцыі і інтэрферэнцыі, метадыкі выкладання рускай мовы ў школах Беларусі і г.д. На жаль, у 1992 г. выйшаў апошні – дванаццаты – выпуск зборніка, і сродкаў на яго далейшае выданне не знайшлося. Праўда, у канцы 1995 г. па ініцыятыве рэдакцыі часопіса "Адукацыя і выхаванне" (галоўны рэдактар У.П.Пархоменка) пачаў выдавацца штоквартальны навукова-метадычны часопіс "Русский язык и литература", дзе хоць зрэдку могуць публікавацца і тэарэтычныя артыкулы па русістыцы.

Па ініцыятыве рэспубліканскага аб'яднання выкладчыкаў рускай мовы ў вышэйшых навучальных установах у 1987 г. выдавецтва "Універсітэцкае" пачало выпускаць манаграфіі ў серыі "Русский язык: теория, функционирование, преподавание". Серыю адкрыла манаграфія Л.Г.Яцкевіч "Вопросы русского формообразования функционально-типологический подход в морфологии (на примере имен существительных)". У кнізе аналізуецца залежнасць формаўтваральнай сістэмы назоўнікаў ад іх намінацыйных і камунікатыўных функцый у мове і маўленні.

Услед за гэтай кнігай выйшлі з друку манаграфіі М.І.Канюшкевіч "Синтаксис близкородственных языков: тождество, сходства, различия" (1989), А.А.Гіруцкага "Белорусско-русский художественный билингвизм: типология и история, языковые процессы" (1990), С.М.Прохаравай "Синтаксис переходной русско-белорусской зоны: ареально-типологическое исследование" (1991), А.М.Мезенка "Урбанонимия Белоруссии" (1991), у якой даследуюцца назвы вуліц і іншых гарадскіх аб'ектаў, Л.Р.Машчэнскай "Как белорусы говорят по-русски? Варианты рода имен существительных в русской речи белорусов" (1992). Кожная з пералічаных манаграфій – гэта асноўная публікацыя матэрыялаў доктарскай дысертацыі. Усе аўтары паспяхова абаранілі дысертацыі і зараз працуюць прафесарамі ў ВНУ. На жаль, і гэтая серыя перастала выдавацца па той жа прычыне – адсутнасці сродкаў.

Вінікі тэарэтычных даследаванняў супрацоўнікаў нашага ўніверсітэта знаходзяць адлюстраванне ў іх кандыдацкіх і доктарскіх дысертацыях. Асноўнай праблемай, вакол якой канцэнтруецца ўвага даследчыкаў-суіскальнікаў, зноў жа застаецца праблема функцыянавання рускай мовы ў Беларусі і звязаныя з ёй пытанні двухмоўя, моўных кантактаў, культуры мовы ў сітуацыі двухмоўя.

Супрацоўнікі ўніверсітэта прымаюць актыўны ўдзел у кангрэсах, канферэнцыях і сімпозіумах – як у Беларусі, так і ў Расіі, на Украіне, у Польшчы, Германіі і іншых краінах. З грунтоўнымі дакладамі выступілі на VIII кангрэсе Міжнароднай асацыяцыі выкладчыкаў рускай мовы і літаратуры (МАПРЯЛ) Т.М.Валынец ("Причастие в грамматической системе русского языка"), І.С.Роўда ("К вопросу об имплицитном анализме"), Л.М.Чумак ("Синтаксические единицы языка как носители национально-культурной информации").

Паралельна з тэарэтычнымі даследаваннямі супрацоўнікі ўніверсітэта – выкладчыкі рускай мовы шмат сіл і часу аддаюць стварэнню вучэбнай літаратуры – як для вышэйшай, так і для сярэдняй агульнаадукацыйнай школы. На працягу некалькіх год быў падрыхтаваны і выдадзены комплекс вучэбных дапаможнікаў па курсу "Современный русский язык" (ч.1 – 1979, ч.2 – 1981, ч.3 – 1983; дапаможнік для практычных заняткаў – 1984), для лабараторных работ – 1982, па практыкуму – 1989). Былі падрыхтаваны і выдадзены дапаможнікі па рускай дыялекталогіі, па гістарычнай граматыцы рускай мовы. Ва ўсіх гэтых дапаможніках улічваецца спецыфіка выкладання рускай мовы ў сітуацыі блізкароднаснага двухмоўя, звяртаецца асаблівая ўвага на папярэджанне магчымай інтэрферэнцыі, выкліканай непазбежным узаемаўплывам дзвюх моў – рускай і беларускай.

Аўтарскія калектывы падрыхтавалі вельмі неабходную для студэнтаў хрэстаматыю па сучаснай рускай мове, дапаможнік па культуры рускай мовы і стылістыцы (у дзвюх кнігах). Аднак гэтыя працы ўжо больш за пяць гадоў ляжаць у выдавецтвах – без усякай надзеі на публікацыю.

Пастаянную ўвагу русісты ўніверсітэта ўдзяляюць стварэнню падручнікаў для сярэдняй агульнаадукацыйнай школы: па беларускай мове – для пачатковых класаў школ з рускай мовай навучання і па рускай мове – для 6–9 класаў школ з беларускай мовай навучання. Падручнікі гэтыя былі своечасова выдадзены і неадразу перавыдаваліся.

На пачатку 90-х гадоў, калі ўзнікла неабходнасць у абнаўленні зместу школьнага навучання, зладжаны аўтарскі калектыв моваведаў-русістаў падрыхтаваў канцэпцыю моўнай адукацыі, стварыў новыя праграмы і актыўна працуе над складаннем новага пакалення падручнікаў для нашай школы. Ужо выйшлі з друку падручнікі па рускай мове для п'ятых і шостых класаў. Створаны прынцыпова новы падручнік для ліцэяў, гімназій і школ з паглыбленым вывучэннем рускай мовы. Выйшла абноўленае выданне школьнага тлумачальнага слоўніка рускай мовы.